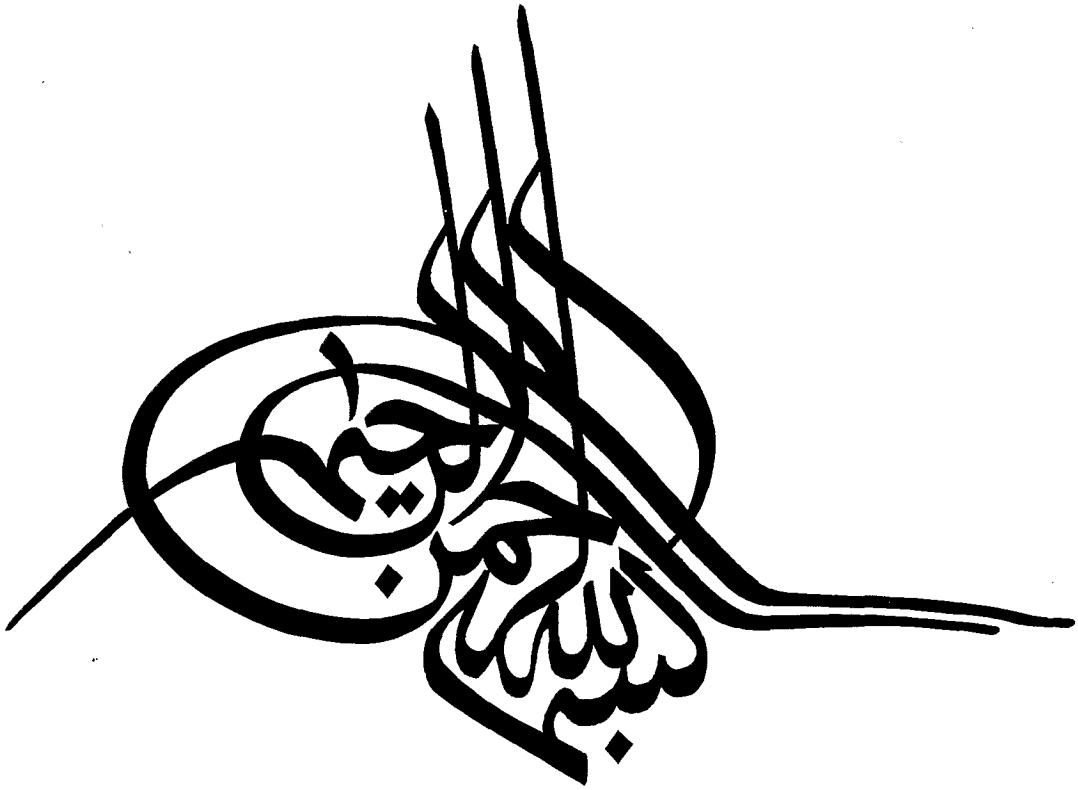

۱۷/۱۰/۲۱۷۹
۱۷/۱۰/۲۵

۱۰۶۳۵۲

بازرسی

۸۷/۱۰/۲۱۷۹
۸۷/۱۰/۱۵

این کتاب در تاریخ ۱۷/۱۱/۸۶
با شماره ۱۸ و در شهر کاشانی
تباع شد.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه آموزشی تاریخ

علی داری

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته تاریخ اسلام

عنوان

بررسی مناسبات سیاسی مسلمانان و بوداییان در دوره ایلخانان

کتابخانه تخصصی تاریخ و جغرافیا

استاد راهنما

دکتر قباد منصور بخت

استاد مشاور

دکتر الهیار خلعتبری

نگارنده

رقیه نورانی آقمقانی

بهمن ماه ۱۳۸۶

۸۶۸۷ ۱۱۰۱ - ۴

۱۰۶۳۵۷

قدردانی

سپاس بیکران پروردگار متعال را، مهربانی که هر چه دارم همه از برکت الطاف بیکران اوست. حمد و سپاس به درگاه آن قادر مطلق که هستی را جمال بخشیده و علم و دانایی را چراغی فراروی انسان‌ها قرار داده و همواره خود راهنمای تمامی مراحل تعالی مخلوقات است.

در طی انجام مراحل مختلف این پایان نامه از مساعدت‌های افراد متعددی بهره گرفته شده است، که سزاوار است از تمامی آن‌ها تشکر و قدردانی گردد، به‌ویژه و به‌طور خاص:

از استاد ارجمند جناب آقای قباد منصور بخت که راهنمایی‌های بی‌شائبه ایشان مساعدتی بس عظیم در جهت رفع مشکلات راه تحقیق و پژوهش بوده است،

از استاد مشاور جناب آقای دکتر اللهیارخلعتبری که با همراهی‌های خود در تکمیل پایان‌نامه نقش مهمی را ایفا نمودند،

از آقای دکتر حسنی، مدیر محترم گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی، که در طی مراحل مختلف انجام این تحقیق از مساعدت‌های لازم دریغ نورزیده‌اند،

از خانم‌ها ثریا نورانی، بهجت کارگرزندی، زینب صدوقی، زهرا کاظمی، که در مراحل مختلف این تحقیق همواره یاری‌گر من بوده‌اند،

از خانواده‌ام که در طی دوران تحصیل همواره مرا یاری نموده‌اند، و وجودشان همیشه و همه جا موجب تسلای خاطر من بوده است.

رقیه نورانی آمقانی

بهمن ماه ۱۳۸۶

تقدیم به :

پدر و مادر م که همواره تکیه گاه و

پشتیان زندگی هستند

چکیده

با ظهور چنگیز و حمله مغولان به سرزمین های اسلامی فصل تازه ای برای جهان اسلام و مسلمین گشوده شد. در پی فرمان منکو قا آن هلاکو به طرف ایران رهسپار شد. بعد از فتح ایران هلاکو راهی بغداد گردید و خلافت عباسی را در سال ۶۵۶ ه.ق ساقط کرد. این مساله باعث ایجاد خلاء هایی در جهان اسلام شد.

دنیای اسلام وحدت و یکپارچگی خود را از دست داد. حکومت ایلخانان در ایران تاسیس گردید. روی کار آمدن ایلخانان باعث ظهور عناصر جدید مذهبی چون شمنی، مسیحی بویژه بودایی شد. این عناصر جدیدالورود در رقابت با مذهب و فرهنگ ایران اسلامی بود. بررسی مناسبات مسلمانان و بودائیان از آن جهت قابل توجه است که حمایت قدرت سیاسی در این روابط نقش اساسی را ایفا می کرد. بودائیان به عنوان یک اقلیت مذهبی در زمان حکومت ایلخانان بودایی به اوج قدرت رسیدند که این امر منجر به عقب نشینی مسلمانان در عرصه سیاسی گردید. این مسئله در دوره حکومت ایلخانان مسلمان، برعکس شد و این بار بودائیان توسط ایلخانان مسلمان کنار زده شدند و عرصه سیاسی برای فعالیت مسلمانان فراهم گردید.

واژگان کلیدی:

مغول، ایلخانان، بودائیان، مسلمانان، روابط سیاسی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	چکیده
۱.....	بخش مقدماتی.....
۱۲.....	بخش اول : باورهای دینی مغولان.....
۱۳.....	فصل اول : معتقدات دینی مغولان.....
۲۳.....	فصل دوم : سیاست مذهبی مغولان تا رو کار آمدن ایلخانان.....
۲۹.....	فصل سوم : زمینه های یورش مغولان به ایران.....
۴۴.....	بخش دوم : روابط مسلمانان با بوداییان در دوره ایلخانان.....
۴۵.....	فصل اول : ظهور و آموزه های بودا.....
۴۹.....	الف : پیشینه بودا در ایران قبل از اسلام.....
۵۹.....	ب : پیشینه بودا در ایران بعد از اسلام.....
۶۳.....	فصل دوم : آشنایی مغولان با آیین بودا.....
۶۸.....	فصل سوم : مسلمانان و بوداییان در ساختار سیاسی ایلخانان.....
۶۸.....	هلاکو.....
۷۳.....	اباقا.....
۷۸.....	احمد.....
۸۳.....	ارغون.....
۸۸.....	گیخاتو.....
۹۱.....	بایدو.....
۹۳.....	غازان.....
۹۹.....	الجایتو.....
۱۰۳.....	ابوسعید.....

نتیجه گیری ۱۰۵

منابع و مأخذ ۱۰۹

بخش مقدماتی

طرح مساله

در تاریخ اسلام حادثه ای وحشتناک و ویران کننده که بتواند با حمله مغول قابل مقایسه باشد، وجود ندارد. ارتش چنگیز همچون سیل به سوی ایران سرازیر شد و مراکز فرهنگ و تمدن اسلام را نابود ساخت و در دنبال خود ویرانه های که قبلاً کاخ ها و شهرهای آباد با باغ ها و مزارع سرسبز وجود داشت، به جای گذاشت. مورخین مسلمان تاثیر حملات فجایع مغول را در سرزمین های اسلامی سهمگین ترین حادثه می دانند.

حمله هلاکو، نواده چنگیز دستگاه خلافت عباسی که وحدت بخش سیاسی و مذهبی دنیای اسلام بود، در سال ۶۵۶ ه. ق فرو پا شید. با تاسیس سلسله ایلخانان توسط هلاکو که به تاسی از قویلای به آیین بودا گرایش یافته بود راه ورود بوداییان به ایران گشوده شد، بوداییان که در ایران قبل از اسلام بخصوص با ظهور زردتشت محلی از اعراب نداشتند، حال با روی کار آمدن ایلخانان، صاحب نفوذ فوق العاده شدند. آنان دسته دسته وارد ایران شدند و مراکز بوداییان رو به فزونی نهاد. آنان در دوره ایلخانان بودایی فوق العاده قدرتمند شدند. بطوریکه اوج قدرت آنان در دوره ارغون بود، در این دوره مسلمانان از دستگاه حاکمه کنار گذاشته شدند. مسلمانان با خطر جدی بودای گری مواجه شدند با این حال بودایی گری ایلخانان نخستین و اقبال آنها به بوداییان به معنی کنار گذاشتن مسلمانان در امور سیاسی و تضعیف قدرت آنان نبود. از آنجایی که اسلام دین رسمی ایران بود. پس از روی کار آمدن ایلخانان با سه گرایش عقیدتی دیگر یعنی مسیحیت، شمنیزم و بودایی گری مواجه شد. با توجه به مسائل یاد شده این پژوهش در صدد بررسی چگونگی روابط مسلمانان و بوداییان به عنوان رقیبی سیاسی در برابر مسلمانان می باشد.

ادبیات تحقیق :

در مورد روابط بوداییان با مسلمانان در دوره ی ایلخانان پایان نامه ای تدوین نشده است و اما در کتابهای مختلف که درباره مغولان نوشته شده ، کم و بیش اشاراتی به بوداییان شده است .

عباس اقبال ، منوچهر مرتضوی و شیرین بیانی بیشترین تحقیقات را درباره مغولان در ایران انجام داده اند . کتاب اقبال قدیمترین مرجع تحقیق درباره مغولان است البته تاریخ اقبال به سبک تواریخ کلاسیک ایرانی بیشتر حاوی ، ذکر نام پادشاهان و اعمال ایشان است و از جهت بررسی تاریخ سیاسی مغولان اهمیت دارد .

منوچهر مرتضوی نیز در مسایل عصر ایلخانان نیز چندانی به روابط بوداییان و مسلمانان توجه نکرده و هدف ایشان بررسی هجوم مغولان و آثار و نتایج حکومت ایلخانان در ایران بوده است .

کتاب دین و دولت شیرین بیانی برای بررسی دوره مغول دارای حائز اهمیت می باشد . این کتاب که به شیوه نوین نوشته شده برخلاف کتب یاد شده تنها به روایت حوادث پرداخته بلکه به علل و اهمیت حوادث نیز توجه شده که برای بررسی تاریخ سیاسی مغولان و بخصوص ایلخانان اهمیت دارد . وی در کتاب دین و دولت علاوه بر بررسی جنبه های سیاسی حکمروایی ایلخانان ، به تبیین دین و اهمیت آن در نزد مغولان نیز پرداخته است . جلد دوم کتاب دین و دولت برای روشن شدن مناسبات بوداییان و مسلمانان بسیار مفید بوده و در این پایان نامه جلد دوم این کتاب مورد استفاده قرار گرفته است .

تحقیقات جالب و مفید دیگری نیز در خارج از ایران صورت گرفته است . روش علمی این محققان ، تحقیقات ایشان را از ارزش بیشتری برخوردار می کند و در اکثر نوشته های ایشان کتاب جدیدی وجود دارد . مورخین چون اشپولر ، گروسه ، بارتلد و نویسندگان تاریخ

کمبریچ بیشتر به روایات سیاسی تاریخ مغولان پرداخته اند. اشپولدر در کتاب ایران در دوره مغول به احوال اداری و اجتماعی آن عصر و نوع زندگی مغولان نیز توجه داشته است. کتاب وی برای بررسی وضعیت اقلیتها بخصوص بوداییان در دوره ایلخانان بسیار مطالب سودمندی را دارا می باشد. وی دوران حکومت هر ایلخان را با توجه به گرایش مذهبی وی بیان نموده که از این لحاظ در تدوین این پایان نامه از این کتاب استفاده شده است.

کتاب امپرا طوری صحرا نوردان اثر رنه گروسه که شامل جنبه ای مختلف از تاریخ آسیای مرکزی می باشد هر چند این اثر به لحاظ وسعت اطلاعات، تاریخ سکاها و هون ها گرفته تا اویغورها و ختا ئیان و ترکان حکمران در ایران مطالب مهم و اساسی ذکر کرده است اما در این کتاب تنها بخش کوچکی به مغولان چنگیزخانی اختصاص دارد. و آن هم بیشتر جنبه های تاریخی توصیفی دارد. کتاب گروسه به لحاظ اطلاعات جانبی که در مورد مغول ارائه کرده، بسیار مهم می باشد. بنابراین از کتاب حاضر برای استفاده کلی بهره گرفته شده است. ترکستان نامه بارتلد تحقیق در تاریخ عمومی آسیای مرکزی از قرن هفتم تا آغاز قرن سیزدهم میلادی می باشد. ترکستان نامه در نگاه اول یک کتاب جغرافیایی - تاریخی ماورالنهر پیش از حمله مغول محسوب می شود. وی در این کتاب به بررسی وضع منطقه آسیای مرکزی از فتح اعراب تا حمله مغول را پرداخته است. لیکن یک فصل، بخش و با عنوان ایلخانان نداده. در پژوهش حاضر از این کتاب برای روشن شدن مطالب بخصوص سیاست مذهبی مغولان بهره گرفته است.

تاریخ خوارزمشاهیان قفس اوغلو نیز خوانندگان را بطور کامل با حکومت خوارزمشاهیان و قایع زندگی آخرین خوارزمشاه آشنا می کند؛ با این کتاب می توان علل شکست سریع ایرانیان از مغولان را دریافت.

جلد پنجم کمبریج ، نیز به جنبه های گوناگون حکومت ایلخانان اعم از سیاسی ،
اقتصادی فرهنگی و مذهبی پرداخته است .

سوال تحقیق

سوال اصلی :

روابط مسلمانان با بوداییان در دوره ایلخانان بر چه پشتوانه ای استوار بوده است ؟

سوال فرعی :

آیا پشتوانه روابط مسلمانان و بوداییان در دوره ایلخانان به قدرت سیاسی بستگی داشته
است؟

فرضیه :

به نظر می رسد روابط مسلمانان با ایلخانان بستگی به قدرت سیاسی و مذهبی شخص
ایلخان داشته ، چنانکه ایلخانان به تمایل به آیین بودا داشتند در عمل به حذف قدرت
مسلمانان و خارج شدن مسلمانان از صحنه سیاسی منجر می شد . در مقابل در صورتی که
ایلخان گرایش به اسلام پیدا می کرد ، این امر ، به معنی تجدید قدرت سیاسی و مذهبی
مسلمانان و تلاش برای احیای اسلام و فرهنگ ایرانی و اسلامی بود .

روش تحقیق :

روش تحقیق این پژوهش کتابخانه ای است به این معنی که با فیش برداری اقدام به
گردآوری شواهد ، مدارک و اسناد شده است . آنگاه با نقد و بیرونی و درونی داده ها و دسته

بندی آنها و سرانجام تجزیه و تحلیل و ترکیب اطلاعات بدست آمده کوشش شده است تا به سوال اصلی پاسخ داده شود .

قلمرو تحقیق :

محدوده زمانی قرن هفتم و اوایل قرن هشتم دوره ایلخانان (۷۳۸ - ۶۵۷)

سامان تحقیق :

این نوشتار شامل دو بخش می باشد. در بخش در اول ، فصل اول بررسی باورها و اعتقادات دینی مغولان شمنیزم ، در فصل دوم سیاست مذهبی مغولان در خصوص مسلمانان و سایر ادیان قبل از تشکیل حکومت ایلخانان ، در فصل سوم زمینه های حمله مغول ؛ وضعیت داخلی قلمرو خوارزمشاهیان و همچنین روابط خوارزمشاه با طبقات روحانی مورد بررسی واقع شده است. در بخش دوم روابط مسلمانان و بوداییان در دوره حکومت ایلخانان که شامل سه فصل می باشد . فصل اول پیدایش بودا و سابقه حضور آن در ایران قبل از اسلام و بعد از اسلام ، در فصل دوم چگونگی آشنایی مغولان با آیین بودا ، در فصل سوم روابط بوداییان و مسلمانان در ساختار سیاسی هر ایلخان بررسی شده است .

نقد و بررسی منابع :

نخستین اثر کتاب *الکامل فی التاریخ* از ابن اثیر (۵۵۵ - ۶۳۰ ه . ق) است که حاوی تاریخ جهان از آغاز تا سال ۶۲۸ ه . ق است . ابن اثیر در نوشتن رخدادهای پیش از روزگار خودش به نوشته های تاریخ نگاران پیشین بویژه تاریخ طبری تکیه کرده است ، ولی رخدادهای روزگار خویش را که همزمان با یورش مغولان به ایران است و بخش آخر کتابش را

تشکیل می دهد ، خود نوشته است . این بخش آخر مهمترین بخش کتاب کامل و نخستین منبع مهم درباره هجوم مغولان به شمار می آید .

کتاب *سیره جلال‌الدین منکبرنی* ، نوشته محمد زیدری نسوی (تاریخ وفات ۶۴۷ ه . ق) است . نسوی پیش از روزگار نگارش کتاب مزبور کتاب *نقشه المصدور* را به زبان فارسی و درباره دشواریهای زندگی خویش نوشتن کتاب *سیره جلال‌الدین* به زبان عربی پرداخت . ولی این کتاب را در همان دوره مترجمی گمنام به فارسی برگرداند . این کتاب شرح خاستگاه تا تارها (مغولان) آغاز می شود و سپس از رویدادهای زمان سلطان محمد خوارزمشاه و یورش مغولان به شمال شرقی ایران و کشتار و تاراج مردم آن نواحی به دست مغولان گفتگو می کند . آنگاه به تفصیل راجع به سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه و جنگهای او با مغولان و دیگر امرا در ایران پرداخته و این بخش های آخر ، اطلاعاتی موجود است که در دیگر آثار دوره مغولان مشاهده می شود . این کتاب به دلیل حضور مورخ در دوره شخص سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه دارای ارزش خاصی می باشد و کتاب در زمینه های حمله مغول ایران مورد استفاده قرار گرفته است .

کتابی که بیش از دیگر منابع درباره چگونگی یورش و گسترش مغولان آگاهیهایی ارزشمند به دست می دهد . و منابع دیگر نیز کم و بیش از آن پیروی کرده اند . *تاریخ جهانگشای علاء‌الدین عظاملک جوینی* (۶۲۳-۶۸۱ ه . ق) دبیر ارغون فرمانروای خراسان و هلاکو نخستین ایلخان مغول ایران بود . پیوستگی به خاندان کهن ایرانی ، برخورداری از پرورش عالی ، سفر در سرزمینهای فتح شده مغولان و دسترسی به اسناد و مدارک دولتی و آثار بسیار با ارزش کتابخانه اسماعیلیان ، جوینی را به آگاهترین مورخ ایران دوره نخست مغولان و کتابش را به صورت بهترین و جالب ترین منبع آن دوره در آورده است . *تاریخ جهانگشای* به لحاظ زمانی مقدم بر دو تاریخ مهم دیگر آن دوره یعنی *جامع التواریخ و تاریخ*

وصاف می باشد. جوینی در حدود سال ۶۵۰ ه. ق نگارش جهانگشا را آغاز کرد و در حدود سال ۶۵۸ ه. ق آن را به پایان رساند.

بخش عمده جهانگشا در تاریخ چنگیز و جانشینان اوست. تاریخ خوارزمشاهیان و اسماعیلیان را نیز در بر دارد. کتاب شامل سه جلد است: جلد نخست درباره رویدادهای دوره چنگیز و جانشینان اکتای و نیز تاریخ اویغورها و فروپاشی خوارزمشاهیان است. جلد دوم به تاریخ خوارزمشاهیان و قراختاییان و مغولان ایران و جلد سوم به منگو و لشکرکشی هلاکو به ایران و از فروپاشی اسماعیلیان اختصاص دارد. جوینی در نگارش کتابش، گذشته از رویدادهای پیش از زمان خود که از نوشته های پیشینیان بهره برده، وقایعی را که شاهد آن بوده مستقیماً نقل می کند و در ضمن از اسناد و مدارک مغولی و کتابهای اسماعیلیان بهره برده است. جوینی سعی کرده با رعایت بی طرفی یورشهای چنگیز و امرای مغول و تاراج و ویرانی شهرها و کشتار مردم بی گناه را بازگو کند. اگر در مواردی خا نها و امرای مغول خود را ستوده است، از رسم زمان تخطی نکرده است. و این مسئله او را از بازگویی حقایق تاریخی باز نداشته است. جهانگشا از نظر ادبی نیز حائز اهمیت می باشد. حضور مورخ در متن وقایع بر اعتبار کتاب بسیار افزوده است. این منبع برای روشن شدن وضعیت بودا بیان در دوره هلاکو بسیار اهمیت دارد. وی در کتاب خود نفوذ بودا بیان در دستگاه هلاکو را به وضوح بیان نموده. بنا بر این این کتاب منبع بسیار مهم برای دوره هلاکو می باشد.

جامع التواریخ و تاریخ مبارک غازانی دو اثر مهم خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی. برای بررسی مغولان حائز اهمیت می باشد. جامع التواریخ یکی از بزرگترین تواریخ فارسی بوده، که از زمان آغازین تا دوران خود مولف را در بر می گیرد و جامع ترین و مهم ترین اثر درباره مغولان و قبایل ترک و مغول است و در سه مجلد، جلد اول اختصاص به مغولان و ترکان و شامل دو فصل است. جلد دوم، تاریخ عمده است که شامل یک مقدمه و دو قسمت

است ، مقدمه مشتمل است بر تاریخ آدم و انبیاء و پیغمبران بنی اسرائیل ، قسمت اول مشتمل است بر تاریخ سلاطین قدیم ایران قبل از اسلام در چهار فصل ، قسمت دوم شامل شرح حال پیغمبر اسلام و خلفای اسلام تا زمان انقراض خلفای عباسی توسط هلاکو خان ، جلد سوم در بیان حدود اقالیم و مسالک و الممالک بوده که از این مجلد اثری باقی نمانده است .

جامع التواریخ بر خلاف تاریخ نامه های عمومی فارسی که در مقایسه با تواریخ عمومی عربی مهم از ارزش لازم برخوردار است ؛ چرا که منبع مورد استفاده در مغولی و چینی و آنچه از مغولان آگاه به تاریخ و انساب این قوم هستند . وهمچنین مشاهدات خود وی نیز بوده است . او اطلاعات جدید و دقیق راجع به اقوام و عادات تاتاران بویه اطلاعاتی درباره غزنویان ، هندیان ، چینی ها وبخصوص اسماعیلیان می دهد . این کتاب منبع ارزشمندی برای فصل چهارم این کار بوده است . بخصوص برای بررسی وضعیت بوداییان در دوره غازان مطالب سودمندی را ارائه داده است .

تاریخ مبارک غازانی ، اثر دیگر رشید الدین فضل الله همدانی می باشد . نوشتن این کتاب ماموریتی از سوی غازان بوده است که پس از مطالعه اسناد (مغولی و مذاکره با مطلعین تا تاریخ اساس کتاب خود را که به نام تاریخ غازانی خوانده شده بنا نهاد .

از این کتاب علاوه بر دوره غازان برای بررسی وضع در دوره چنگیز نیز استفاده به عمل آمده با این حال کتاب *جامع التواریخ* وی بسیار مهم می باشد . او اطلاعات بسیار مهمی در باب ایلخانان و اصلاحات غازان و اقدامات الجاتیو و اوضاع مالی کشور داشته است .

البته از سوی دیگر خواجه رشید الدین به علت نزدیکی به دربار ایلخانان برخی وقایع را نگفته است . زیرا به علت داشتن رابطه نزدیک با غازان و الجاتیو ناگزیر بوده است از گزارش برخی وقایع چشم پوشد . در اثر وی از علل نابسامانی های دوران یاد نمی شود .

تاریخ وصاف تالیف شرف الدین عبدالله بن عزا لدین فضل الله شیرازی معاصر رشید الدین فضل الله و پسرش خواجه غیاث الدین محمد بوده . وقایع نوشته شده در *تاریخ وصاف* مربوط به سالهای ۷۲۸-۶۵۶ یعنی از فتح بغداد به دست هلاکو تا اواسط سلطنت ابو سعید است . تاریخ وصاف در واقع ذیل *جهانگشای جوینی* است و از زمانی که *تاریخ جهانگشا* قطع می گردد ، یعنی از سنه ۶۵۵ شروع می شود .

تاریخ وصاف گذشته از اینکه در کنار *جامع التواریخ* مهمترین منبع برای دوره ایلخانان ایران از آغاز تا پایان آن است . اطلاعات با ارزش درباره جنوب ایران مخصوصاً فارس دارد . از این کتاب نیز در این پژوهش در فصل چهارم استفاده شده است .

تاریخ گزیده حمد الله مستوفی ، معروفترین اثر وی می باشد . وی به عنوان مستوفی در دستگاه ایلخانان مشغول خدمت بوده است . *تاریخ گزیده* خلاصه ای از تاریخ عمومی از آغاز آفرینش تا دوران وزارت خواجه غیاث الدین محمد رشیدی که آنرا در سال ۷۳۰ هجری به نام این وزیر تالیف کرده است . *تاریخ گزیده* در حقیقت تلخیص *جامع التواریخ* است ؛ اما حوادث مقارن زندگی مولف که در این کتاب ذکر شده به آن ارزش قابل توجه بخشیده است و با وجود اختصار گاه اخبار و معلوماتی را در بر می گیرد که مخصوصاً از جهت تاریخ عصر مولف مهم است . در *تاریخ گزیده* اخبار بسیار جالب و مفیدی درباره حکومت های محلی و رویدادهایی که در دربار حکام محلی روی می داده وجود دارد . این کتاب در زمینه های یورش مغولان به ایران و همین طور دوره ایلخانان بخصوص احمد دارای مطالب سودمندی است .

طبقات ناصری نویسنده کتاب *منهاج الدین سراج* جو زجانی یکی از شاهدان حمله مغول بوده است . این کتاب در مقام مخالف مغولان راجع به خرابکاری تا تاران مطالب تازه ای دارد .

کتاب او از این جهت که نویسنده ناظر حوادث تاریخی در اوایل خروج مغول بوده ؛ بسیار قابل توجه است ؛ و به نوعی نماینگر احساس مردم مسلمان نسبت به مغولان بوده است .

مختصرالدول ابن العبری از دیگر کتا بهایی است که در خارج از ایران نوشته شده اند . از آنجایی که خود ابن العبری در قرن هفتم می زیسته و شاهد حوادث مربوط به تاریخ مغول و ایلخانان بوده مطالب بسیار با ارزشی در آن دوران به نگارش در آورده است . ابن العبری خود مسیحی بوده و توانسته است مطالب خوبی از مسیحیان آن دوره و وضعیت زندگی آنان ارائه بدهد . این کتاب ابتدا به زبان سریانی تالیف شده ، بعداً نویسنده این کتاب را به خواهش بزرگان عرب مراغه که او ساکن آن منطقه بود؛ به زبان عربی ترجمه کرده است . از این کتاب در فصل چهارم در بررسی وضعیت مسلمانان در دوره اکتای مورد استفا ده قرار گرفته است .

روضه الصفا نویسنده این کتاب میر خاوند یکی از مورخان زبر دست ایران در قرن نهم هجری است که از لحاظ دقت در صحت مطالب تاریخی بین مورخان دیگر کمتر نظیر دارد . مورخانی که پس از قرن نهم هجری روی به تاریخ نویسی آورده اند از اثر وی کاملاً استفاده کرده اند . کتاب وی شامل هفت جلد می باشد که شش جلد آن توسط خود وی و جلد هفتم توسط نوه او (خواند میر) نوشته شده است . مثل اکثر مورخان از کتب تاریخی ما قبل خود استفاده نموده است ، کتابهایی مثل *تاریخ طبری* ، *الکامل* ، *ظفرنامه* علی یزدی . این کتاب برای دوران ایلخانان بخصوص هلاکو ، اباقا و نیز وضعیت دوره ارغون و کشته شدن سعد الدوله حاوی مطالب ارزشمندی می باشد .

حبیب السیر کتاب مربوط به تاریخ عمومی است و مولف آن غیاث الدین خواند میر می باشد . کتاب وی یکی از معروفترین کتب تاریخ فارسی بعد از عهد مغول می باشد که در سه مجلد نوشته است . جلد سوم کتاب مورد استفاده این پژوهش قرار گرفته است . موضوعات این جلد شامل تاریخ سلاطین و حکام بعد از خلفای عباسی مثل سلسله های مغول و تیموری

تا اوایل عهد صفویه است . مطالب تاریخی را به صورت کامل و دقیق بیان نموده و در آخر هر دوره ای از ادوار تاریخی ، فصلی مخصوص در شرح حال وزراء ، صدور ، رجال و سادات و فضلا آورده است . شیوه نشر و سبک نگارش کتاب مطابق *روضه الصفا* ی میر خواند است . بیشتر مطالب کتاب از منابع قبل از آن مخصوص از *روضه الصفا* گرفته شده است . جلد سوم این کتاب در پژوهش حاضر در بررسی دوره هلاکو بررسی وضعیت مسیحیان دوره هلاکو و همین طور وضعیت دوره احمد و اسلام آوردن و کشته شدن وی به دست ارغون بودایی که رهبر دسته بوداییان و اشراف فتودال بود ، اطلاعات با ارزش را ارائه داده است . و در فصل چهارم این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است .

بخش اول

باورهای دینی مغولان

- فصل اول : معتقدات دینی مغولان
- فصل دوم : سیاست مذهبی مغولان تا روی کار آمدن

ایلخانان

- فصل سوم : زمینه های یورش مغولان به ایران

فصل اول :

معتقدات دینی مغولان

آسیای مرکزی محل زندگی اصلی مغولان بوده است. بخش بزرگی از مغولستان از بیابان تشکیل شده است. این سرزمین از نظر پوشش گیاهی فقیر و بیشتر آن را استپ کم حاصل پوشانده است. مغولستان سرزمین بسیار خشک و کوههای بلند آن مانع بارش باران در این سرزمین شده است.

وضعیت طبیعی آن سبب شده که مغولها به شیوه ای خشن تربیت یابند، زیرا مجبور بودند برای دوام زندگی با سختیهای بسیاری مبارزه کنند. این روش زندگی فرهنگ و تمدنی را پدید نیاورد.^۱

پایه اقتصاد مغول بر اساس شکار، صید شکل یافته بود. به دلیل معیشت، وضعیت اقتصادی، دامداری و شکار گردآوری خوراک مغولان را می توان در دو بخش بررسی کرد. شکار چیان بیشه نشین، شبانان است. این روند تقسیم بندی در قرن یازدهم میلادی نیز دیده شده است.^۲

شهر نشینی و زندگی در خانه های مجلل با شیوه زندگی مغولان سازگاری نداشت، شیوه رایج زندگی آنان چادر نشینی بود. کوچ کردن از جایی به جای دیگر روال طبیعی زندگی مغولان به شمار می رفت.^۳ مغولان به زندگی آزاد و بی قید و بند خود افتخار می کردند و

^۱ سید عباس رضوی، مقاله « علل تهاجم مغولان به ایران » در مجموعه مقالات اولین سمینار (هجوم مغول به ایران و پیامد های آن)، ج ۱، (تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۹)، ص ۶۴۱.

^۲ ولادیمیر تسف، نظام اجتماعی مغول، ترجمه شیرین بیانی، (تهران، انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۶۵)، ص ۷۹.
^۳ رضوی، همان، ص ۶۴۱.